

встановлюють, що повинні робити чоловіки, а що – жінки, так і соціальної інформації.

Отже, аналізуючи вищевикладене, стає зрозумілим, що статево-рольова ідентифікація – це важливий фактор самопізнання та самовизначення особистості. Статево-рольова ідентифікація впливає на життя індивіда та на його функціонування в суспільстві. Чинниками, які найбільш впливають на цей процес, виступають сім'я та виховання, соціальні інститути (школа, інститут), різноманітні організації, а також засоби масової інформації.

Список використаних джерел

1. Савченко Ю. Ю. Особливості формування статево-рольових уявлень у старших дошкільників. *Молодий вчений*. 2017. № 10. С. 94–96.
2. Вікова та педагогічна психологія: навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
3. Байдюк Н. В. Социально-педагогические условия эффективности воспитания гендерной культуры молодой личности. *Вопросы психологии*. 2006. № 4. С. 65–70.
4. Каган В. Е. Семейные и поло-ролевые установки у подростков. *Вопросы психологии*. 1998. № 2. С. 21–26.

Биковська Д. С., здобувач вищої освіти,

*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Україна*

Науковий керівник – Кушнір Ю. В., канд. пед. наук, доцент,
*Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ТОЛЕРАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У сучасному світі досить часто підіймається питання толерантної поведінки у суспільстві. Адже будь-яке суспільство певною мірою залежить від здатності людей співіснувати одне з одним, від того, чи сприймають вони одне одного, чи поважають і підтримують, чи об'єднують свої зусилля для подолання спільних для них проблем, для постійного поліпшення свого матеріального й духовного життя. Загалом, толерантна поведінка і фактори, що покладені в основу її розвитку, – одна з найактуальніших тем сучасності.

Толерантна поведінка може розглядатися як властивість особистості, що проявляється в ситуаціях розбіжностей поглядів, думок, оцінок, вірувань, поведінки людей і у зниженні сенситивності до об'єкта шляхом залучення механізмів терпимості (витримка, самовладання, самоконтроль).

Вивчення толерантної поведінки у психології не є новим, у різні часи вона була предметом вивчення багатьох вчених. У психологічному словнику «толерантність» визначається як відсутність чи послаблення реагування на будь-який несприятливий фактор внаслідок зниження чутливості до його впливу [1]. Дослідник О. Г. Асмолов вважає, що толерантна поведінка має три значення: стійкість, терпимість і допустиме відхилення. За Г. У. Солдатовою, «толерантна поведінка – це інтегральна характеристика індивіда, що визначає його здатність у проблемних і кризових ситуаціях активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем з метою відновлення своєї нервово-психічної рівноваги; успішної адаптації; недопущення конфронтації; розвитку позитивних взаємин із собою та з навколишнім світом» [2].

У питанні толерантної поведінки важливим аспектом є те, що ж впливає на її становлення. Взагалі цей процес досить складний, адже існує безліч різних чинників. Толерантність являє собою досить складне ставлення до того, що відрізняється від власних норм або стандартів поведінки. На думку Л. Дробіжевої [1], будь-яке толерантне ставлення передбачає деяку процедуру зважування двох мотивів, а саме: мотиву усіма засобами знищувати неприйнятне відхилення і мотиву визнавати право особистості вибирати те, що вона вважає за потрібне, навіть якщо цей вибір суперечить моральним нормам.

На думку Г. Бардієр, психологічні механізми толерантної поведінки тісно пов'язані [3]: з усвідомленням, самопізнанням і суб'єктивною інтерпретацією; з переживаннями збереження або загрози руйнування ідентичності; з особистісним і груповим самовизначенням за якостями «рівність–перевага», «своє–чуже», «ми–вони»; з нормативною та ціннісно-орієнтаційною регуляцією поведінки. Саме в школі, зокрема у старших класах, відбувається становлення особистості дитини, відкриття власного Я, розвиток рефлексії, усвідомлення власної індивідуальності, поява життєвого плану, настанова на свідому побудову власного життя. Юність – це досить складна і суперечлива стадія життя, яка закладає ціннісний фундамент особистості. Значної ваги у старшокласників набуває усвідомлення ними тих якостей оточуючих людей і своїх власних, які зумовлюють людські взаємини. В цей віковий період старшокласник знаходить все більше відмінностей між собою і однолітками, відбувається усвідомлення своєї несхожості на інших, формується уявлення про розмаїття світу та відносин, що виникають в ньому.

Толерантність як атрибут зрілої особистості – це результат багатьох факторів, що діють в одному напрямку. Толерантність не виникає з однієї якоїсь причини, чим більше таких факторів (темперамент, атмосфера в сім'ї, спеціальне навчання з боку батьків, різноманітний досвід, вплив школи і суспільства), тим більш толерантно стане розвиватися особистість. Доцільно виділити різні групи факторів, що діють на різних рівнях – це макро-, мезо- і мікрорівень [1]. В умовах реального життя фактори всіх трьох рівнів діють одночасно і знаходяться у взаємодії між собою.

На сучасному етапі вивчення цього явища можна говорити про те, що індивідуально-психологічний аспект дослідження толерантності спрямований на психологічні особливості, що допомагають особистості розбудовувати позитивні конструктивні стосунки як з оточуючими, так у системі власної Я-концепції. Таке широке визначення відповідного аспекту толерантності свідчить про різноманіття залучених у систему толерантності індивідуально-психологічних складових, що мають когнітивний, афективний і поведінковий характер. У своїх наукових роботах О. Б. Скрябіна, описуючи толерантність, виокремлює триаду компонентів: когнітивний, емоційний і поведінковий.

Когнітивний полягає в усвідомленні і прийнятті людиною складності, багатомірності як самої життєвої реальності, так і варіативності її сприйняття, розуміння й оцінювання різними людьми, а також відносності, неповноти і суб'єктивності власних уявлень і своєї картини світу. Толерантність у когнітивному «вимірі» найяскравіше проявляється саме в ситуаціях протиріч – при розбіжності думок, зіткненні поглядів – і дає змогу розглядати цю розбіжність як прояв плюралізму, багатства індивідуального сприйняття та інтерпретацій [4]. Одним із найбільш показових когнітивних індикаторів толерантності може вважатися дивергентне мислення, що пов'язане з прийняттям різних думок, творчістю, позитивним сприйняттям розбіжностей і гнучкістю категоризації людей і явищ за тими чи іншими ознаками. В житті людини саме старший шкільний вік є сенситивним періодом для формування і розвитку толерантної свідомості й побудови толерантних відносин, адже саме в цей період актуалізується необхідність формування установок толерантності у вигляді готовності і здатності сприймати іншого у всьому його різноманітті.

Емоційний компонент толерантності, який має особливе значення завдяки тому, що саме цей вимір комунікативної ситуації є особливо важливим у формуванні спільності чи роз'єднаності (навіть до нетерпимості) співрозмовників [5]. Основною складовою емоційного компонента може бути названа емпатія. Однією з головних функцій емпатії в системі толерантності є компенсація як можливих розбіжностей між співрозмовниками в когнітивній або поведінковій площинах (індивідуально-психологічний рівень), так і недостатньої нервово-

психічної стійкості (психофізіологічний рівень), що у свою чергу перешкоджає переростанню їх взаємодії в міжособистісне протистояння і нетерпимість. Також одним із чинників толерантності можна вважати рівень розвитку емоційного інтелекту.

І третій компонент – поведінковий, за визначенням Б. Братченко, становить найбільш видиму частину і традиційно привертає особливу увагу – як при діагностиці, так і при навчанні. До поведінкової толерантності належить велика кількість конкретних умінь і здібностей, серед яких вчені виділяють такі [5]: здатність до толерантного висловлення й відстоювання власної позиції як погляду (наприклад, Я-висловлювання); готовність до толерантного ставлення до висловлювань інших (сприйняття думок і оцінок інших людей як вираження їхньої думки, що має право на існування – незалежно від ступеня розбіжності з власними поглядами); здатність до взаємодії людей з різними поглядами і вміння домовлятися (узгоджувати позиції, досягати компроміс і консенсус); толерантна поведінка в напружених ситуаціях (при відмінностях у поглядах, зіткненні думок або оцінок). Крім того, рівень толерантності може залежати і від комунікативних здібностей учасників процесу взаємодії, від розвитку емоційно-вольової сфери та потреб у взаємодії [6].

Підбиваючи підсумки, можна зробити висновки, що у цьому питанні ми можемо виділити важливість дивергентного мислення, емпатію і, більш широко, емоційний інтелект, низку поведінкових умінь і здібностей, які можуть розглядатися як важливі когнітивні, емоційні й біхевіоральні складові та передумови толерантної поведінки, що значною мірою і складають індивідуально-психологічний аспект. Також важливо зазначити, що в цей віковий період старшокласник розуміє, що існує безліч відмінностей між ним і однолітками, у його житті відбувається усвідомлення своєї несхожості на інших та формується уявлення про розмаїття світу та відносин, що виникають у ньому. Саме в цей період актуалізується необхідність формування установок толерантності у вигляді готовності і здатності приймати іншого.

Список використаних джерел

1. Губа Н., Гладких Ж. Теоретичний аналіз психологічних чинників, які впливають на формування толерантності. *Психологічні перспективи*. Вип. 32. 2018. С. 97–108.
2. Кравченко І. А. Значення толерантності в особистісно-професійному розвитку майбутнього психолога. *Вісник післядипломної освіти*. 2011. Вип. 3. С. 324–331.
3. Головина С. Г., Спирина Т. А., Корниенко А. В. Формирование этнической толерантности студентов: психолого-педагогические аспекты. *Вестник*

- Челябинского государственного педагогического университета.* 2017. Вып. 6. С. 122–130.
4. Терещенко К. В. Толерантність особистості: міждисциплінарний підхід. *Актуальні проблеми психології.* Том 1. Вип. 52. 2019. С. 123–127.
 5. Братченко С. Л. Психологические основания исследования толерантности в образовании. *Педагогика развития: ключевые компетентности и их становление:* Материалы 9-й науч.-практ. конф. Краснояр. гос. ун-та. 2013. С. 104–117.
 6. Кушнір Ю. В. Міжетнічна толерантність як характеристика взаємодії індивідів. *Наукові праці ВНЗ «Донецький національний технічний університет».* Серія: Педагогіка, психологія і соціологія. 2015. Випуск 1 (16). С. 124–129.

Вакулюк А. О., здобувач вищої освіти,
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Україна

Науковий керівник – Кушнір Ю. В., канд. пед. наук, доц.
Донецький національний університет імені Василя Стуса,
Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМООЦІНКИ ПІДЛІТКІВ З РІЗНИМ ТИПОМ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Зміни, які відбуваються у системі освіти, у сімейних взаємовідносинах, ціннісних орієнтаціях, пріоритетах, вагомо впливають на особистісне становлення підлітків. Підлітковий вік – перехідний та суперечливий період у становленні індивіда. Відбувається інтенсивний розвиток та формування особистості підлітка, якому необхідна правильна самооцінка, що формується найінтенсивніше саме у підлітковому віці. Процес формування свого «Я» породжує потребу в самовираженні, в апробації своїх життєвих сил та можливостей. Взаємопов'язані внутрішні спонукання, які спрямовують та орієнтують життєвий шлях підлітка у соціальному просторі й часі, підпорядковують собі всю мотиваційну структуру особистості, являють собою спрямованість. У підлітковому віці і самооцінка, і спрямованість є ключовими чинниками розвитку, від яких залежить подальше формування особистості.

Самооцінка є предметом аналізу і дослідження багатьох відомих психологів різних часів. Вивченням цього питання у підлітковому віці займалися